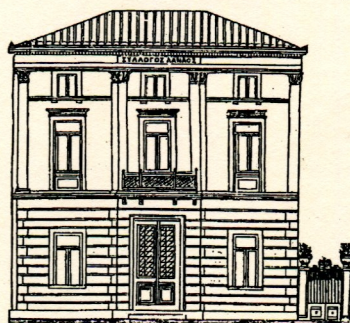

ΔΑΝΑΟΣ

Τόμος III

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΟΝΔΗΣ

ΠΕΡΙΓΡΑΜΜΑ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΩΡΟΥ
ΣΤΟ ΑΡΓΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΑΡΓΟΣ 2003

Αργολική Αρχαική Βιβλιοθήκη Ιστορίας & Πολιτισμού

ΠΕΡΙΓΡΑΜΜΑ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΩΡΟΥ ΣΤΟ ΑΡΓΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

Η κοινωνική και οικονομική συγκρότηση ενός χώρου στην ευρύτερή του έννοια (γεωγραφική, χωροταξική, κτλ), είναι άμεσα συνδεδεμένη με τις συνθήκες και τις ιστορικές συγκυρίες οι οποίες επικρατούν και τον επηρεάζουν. Από την πλούσια βιβλιογραφία που υπάρχει, γίνεται σαφές ότι κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, εντελώς διαφορετικά αναπτύχθηκαν οι ορεινές κοινότητες από τις πεδινές, οι νησιωτικές από τις ηπειρωτικές, οι παράκτιες από εκείνες της ενδοχώρας. Διαφορετικά επίσης αναπτύχθηκαν οι κοινότητες, οι άμεσα υποκειμένες στο δοσιματικό-φορολογικό σύστημα του οθωμανικού κράτους, από εκείνες που αποτελούσαν αντικείμενο συγκεκριμένων προνομιακών διαχειρίσεων (π.χ. βακούφια)¹.

Η περίπτωση που εξετάζουμε σήμερα παρουσιάζει και τη γενικότερη ιδιομορφία της Πελοποννήσου. Το γεγονός δηλαδή, ότι για τρεις δεκαετίες (1685-1715) είχε καταληφθεί από τους Βενετούς, για να ανακαταληφθεί από τους Τούρκους την περίοδο 1715-1821. Θα πρέπει να σημειώσουμε επίσης ότι η πενία πληροφοριών για την καθημερινή ζωή και τις πολιτικο-κοινωνικές δραστηριότητες στο Άργος της Τουρκοκρατίας, αναγκάζουν τον ερευνητή να εντάξει τις παρατηρήσεις και τις γενικές αναφορές, στο γενικότερο πλαίσιο οργάνωσης και λειτουργίας των δημοσίων χώρων τις οποίες ακολούθησαν οι ελληνικές κοινότητες της Τουρκοκρατίας.

Έτσι λοιπόν, ένα πλήθος χαρακτηριστικών στοιχείων καθόρισαν την οργάνωση, τη λειτουργία και τους τύπους ανάπτυξης των κοινοτήτων αυτών. Από τα στοιχεία αυτά το κυριότερο είναι, ασφαλώς, η προνομία της αυτοδιοίκησης η οποία απετέλεσε και το καθοριστικό γνώρισμα του δημοσίου

¹ Ενδεικτικές αναφορές στη βιβλιογραφία αυτή καθώς επίσης και στα κείμενα που χρησιμοποιήθηκαν για την παρουσίαση του θέματος που διαπραγματεύομαι, υπάρχουν στη βιβλιογραφία την οποία παραθέτω στο τέλος του κειμένου όπως για παράδειγμα : Ι. Γιαννόπουλος (1977), Γ.Κοντογεώργης (1982), Γ.Μεταλληνός (1989), Ι.Νικολόπουλος (1988), Ν.Πανταζόπουλος (1958), Χ.Παπαστάθης (1984), Ν.Σαπρής (1991).

βίου των κοινοτήτων. Παρ' ότι δε η έννοια της αυτοδιοικήσεως προσδιορίζει κυρίως τους μηχανισμούς πολιτικής οργάνωσης και λειτουργίας, ταυτοχρόνως παραπέμπει στη σημαντικότερη βάση πάνω στην οποία θα στηριχτεί ο δημόσιος βίος και, επομένως, η οργάνωση των δημοσίων χώρων. Αλλά τι εννοούμε με την έννοια δημόσιος χώρος; Ποια είναι η σημασία του και πώς οργανώνεται και λειτουργεί μέσα στα πλαίσια της αυτοδιοικούμενης κοινότητας; Ποιες είναι οι συνισταμένες του και ποιοι οι παράγοντες που τον καθορίζουν;

Συνήθως, με τον όρο «δημόσιος χώρος» αναφερόμαστε σε χώρους ελεύθερης πρόσβασης των πολιτών, είτε πρόκειται για χώρους παροχής υπηρεσιών (π.χ. δημόσιες υπηρεσίες), είτε για χώρους κοινής χρήσης (π.χ. πλατείες)². Συνήθως επίσης, η έννοια του «δημοσίου» παραπέμπει στην αναγνώριση κρατικών λειτουργιών (π.χ. δημόσιος λειτουργός, δημόσιο όφελος, κτλ.)³, επισκιάζοντας άλλες εξίσου σημαντικές πλευρές του όρου. Για παράδειγμα αναφέρω, τις οριοθετήσεις μεταξύ δημοσίου/ιδιωτικού οι οποίες χαρακτηρίσαν ολόκληρη την προσπάθεια πολιτικής και πολιτισμικής διαφοροποίησης της αστικής τάξης κατά την περίοδο της ανόδου της στις δυτικοευρωπαϊκές κοινωνίες⁴. Έτσι, η έννοια του ιδιωτικού, στο πλαίσιο το οποίο εξετάζουμε σήμερα, είναι λίγο-πολύ άγνωστη. Αντίθετα, η κοινότητα εξελίσσεται σε μια σφαιρική έννοια, ένα ΟΛΟΝ, μέσα στο οποίο η έννοια ΔΗΜΟΣΙΟ είναι ο μόνος τρόπος έκφρασης και αναπαράστασης της κοινωνικής δυναμικής. Το ΔΗΜΟΣΙΟ εμφανίζεται ως κυρίαρχη έννοια στη βάση της οποίας οργανώνεται και λειτουργεί το «ΚΟΙΝΟΝ». Ακόμα και το ιδιωτικό (π.χ. φόρος που αναλογεί σε ένα άτομο ή οικογένεια) γίνεται ουσιαστικά θέμα ΔΗΜΟΣΙΟ (π.χ. δημογραφικό πρόβλημα).

Παράλληλα, η έννοια του δημοσίου χώρου μας επιτρέπει όχι μόνο να κατανοήσουμε τη οργανωτική λογική ενός χώρου στο σύνολό του (π.χ. χωριό, πόλη), αλλά και τους τρόπους με τους οποίους αναπαρίστανται οι κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές σχέσεις και λειτουργίες των κοινωνικών ομάδων μέσα σ' αυτόν, όπως επίσης και τις στρατηγικές διαχείρισης που υιοθετούνται. Ανατρέχοντας λοιπόν, στις σύγχρονες έρευνες και τάσεις των κοι-

² Jean Remy, *Produire ou Reproduire? Une sociologie de la vie quotidienne*, Bruxelles 1980, 221-232.

³ Κων/νος Τσουκαλάς, *Κοινωνική ανάπτυξη και κράτος. Η συγκρότηση του δημοσίου χώρου στην Ελλάδα*, Αθήνα 1983, 263-276.

⁴ Jürgen Habermas, *L'espace Public. Archeologie de la Publicité comme dimension constitutive de la société bourgeoise*, Paris 1978.

νωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών, μπορούμε να ορίσουμε συνοπτικά δυο βασικές ομάδες δημοσίων χώρων:

Α) Δημόσιοι χώροι των οποίων η πολιτική και νομική υπόσταση όπως και η οργάνωση και λειτουργία τους καθορίζονται από ένα κανονιστικό πλαίσιο το οποίο όχι μόνο γίνεται αποδεκτό από τους χρήστες, αλλά και δραστηριοποιούνται μέσα σ' αυτό. Στην περίπτωση αυτή κάνουμε λόγο περισσότερο για θεσμούς οι οποίοι εκφράζονται σε συγκεκριμένους δημόσιους χώρους.

Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, η Εκκλησία απετέλεσε το σημαντικότερο δημόσιο χώρο τόσο θεσμικά όσο και χωροταξικά. Ο ρόλος της δεν περιορίστηκε στο τυπικά θρησκευτικό σκέλος της. Λόγω της θέσεώς της μέσα στο οθωμανικό διοικητικό σύστημα, ανέπτυξε λειτουργίες οι οποίες κάλυπταν όλο το φάσμα των κοινοτικών δραστηριοτήτων όπως συμμετοχή στην κοινοτική διαχείριση, οικονομικές λειτουργίες (π.χ. ελευθερία διαχείρισης της εκκλησιαστικής περιουσίας) και κυρίως δικαστικές αρμοδιότητες. Η αρχή της «κατά τεκμήριον αρμοδιότητος» δίνει σημαντικές δυνατότητες στην Εκκλησία, ενώ δικονομικοί μηχανισμοί όπως η «απόδειξη με αφορισμό» είναι τόσο σημαντικοί που θα συμπεριληφθούν στη δικονομία του 1830⁵. Έτσι, τουλάχιστον μέχρι τις αρχές του 18ου αιώνα, η εκκλησία συμμετέχει ενεργά στην οργάνωση και διαχείριση του κοινοτικού χώρου.

Η δημογεροντία αποτελούσε το δεύτερο πόλο οργάνωσης του δημοσίου χώρου μέσα στα πλαίσια της αυτοδιοικούμενης κοινότητας. Αποτελεί ένα σημαντικότερο δημόσιο μηχανισμό για την οργάνωση και λειτουργία της κοινότητας. Η εκλογή των δημογερόντων ήταν ο μόνος αποδεκτός τρόπος εκπροσώπησης⁶ τόσο στο εσωτερικό της κοινότητας όσο και απέναντι στην κεντρική εξουσία. Επίσης, κυρίως από τον 18ο αιώνα, η κοινοτική αυτοδιοίκηση στηρίζεται και στην οργάνωση ενός εκπαιδευτικού συστήματος⁷. Το τελευταίο γίνεται μέρος του συστήματος «κοινωνικής ασφάλισης»⁸ μαζί με τους συνεταιρισμούς και τα διάφορα άλλα ιδρύματα (π.χ. νοσοκομεία). Τέ-

⁵ Αναφέρομαι σε μερικές σημαντικές μελέτες οι οποίες παρατίθενται και στη βιβλιογραφία, όπως για παράδειγμα στο Gustav Geib (1842) και στο Νικόλαο Μοσχοβάκη (1882).

⁶ Ενδεικτικά αναφέρω: Κων/νος Λαμέρας, «Περί του θεσμού των επί Τουρκοκρατίας δημογεροντιών», *Μικρασιατικά Χρονικά* 3 (1940), 1-73, και Αντώνιος Σιγάλας, «Η πατέντα των κοτζαμπάσηδων», *Ημερολόγιο της Μεγάλης Ελλάδος*, 1 (1930), 403-421.

⁷ Αλέξης Δημαράς, «Η εκπαίδευση», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ.ΙΓ', Αθήνα 1977, 455-484.

⁸ Γεώργιος Κοντογεώργης, *Κοινωνική δυναμική και πολιτική αυτοδιοίκηση. Οι ελληνικές κοινότητες της τουρκοκρατίας*, Αθήνα 1982, 135.

λος, θα πρέπει να σημειώσουμε το βασικότερο μηχανισμό τον οποίο διαχειρίστηκε η κοινοτική εξουσία: το ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΟΝ. Δηλαδή, την αλληλεγγυα ευθύνη όλων των μελών της κοινότητας για την καταβολή των φόρων και γενικότερα για τη διαχείριση της κοινότητας.

Β) Δημόσιοι χώροι των οποίων η οργάνωση και λειτουργία μπορεί να μην καθορίζεται από ένα κανονιστικό πλαίσιο, αλλά αποκτούν μεγάλη σημασία για την κοινωνική πραγματικότητα. Πρόκειται, κατά κύριο λόγο, για χώρους συνεύρεσης όπως οι πλατείες, οι αγορές και τα καφενεία.

Σε όλη τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, τα πανηγύρια και οι αγορές (παζάρια) λειτούργησαν ως κατεξοχήν δημόσιοι χώροι συναντήσεων⁹, οικονομικών ανταλλαγών και κυρίως ανταλλαγής πληροφοριών. Επίσης, γνωρίζουμε γενικά πως η κοινωνική ζωή οργανωνόταν γύρω από χώρους όπως η κεντρική πλατεία της κοινότητας, ένας άλλος σημαντικός δημόσιος χώρος επικοινωνίας και ανταλλαγής πληροφοριών. Τέλος, εκτός από κάποια εμπορικά ή άλλα καταστήματα που λειτούργησαν περιστασιακά ως δημόσιοι χώροι, ο σημαντικότερος από όλους είναι το καφενείο, αυτό που στην ιστορική του εξέλιξη, θα μετατραπεί σ' ένα πραγματικό πολιτικό κέντρο.

Η μεγάλη σημασία αυτών των δημοσίων χώρων γίνεται καλύτερα αντιληπτή αν λάβουμε υπόψη πως σ' αυτούς καταγράφονται σημαντικά λαογραφικά και άλλα στοιχεία της κοινωνικής ζωής. Δεν είναι τυχαία η επισήμανση του Γ. Ντελόπουλου¹⁰ ότι στα κείμενα των περιηγητών περιλαμβάνονται ακόμα και συμβουλές προς τον ξένο για τη συμπεριφορά του μέσα σ' ένα καφενείο του Άργους: «να μη συναναστρέφεται πολλή ώρα την ίδια παρέα στο ίδιο τραπέζι, γιατί θα σε παρεξηγήσουν οι άλλοι που δεν τους έκανες την ίδια τιμή». Ας σημειώσουμε κυρίως, ότι στους χώρους αυτούς οργανώνονται αναπαράγονται ή μεταβάλλονται βασικές συνιστώσες της κοινωνικο-πολιτικής ζωής: κινήματα ιδεών, επαναστατικά κινήματα, πολιτικές παρουσίες και δράσεις, κτλ.

Όπως ανέφερα και στην αρχή της παρουσίασης, οι ιστορικές συγκυρίες καθόρισαν την ανάπτυξη ή όχι μιας κοινότητας και άρα των δημοσίων χώρων μέσω των οποίων εκφράζονται οι κοινωνικο-πολιτικές δραστηριότητες. Στην περίοδο της Τουρκοκρατίας, μια σειρά από παράγοντες επέδρασαν αρνητικά στην ανάπτυξη κοινοτήτων όπως αυτή του Άργους. Πέρα από τη βασική αρχή ότι ελάχιστες είναι οι καμπίσιες κοινότητες που γνώρισαν μεγάλη

⁹ Στάθης Τσοτσόρος, *Οικονομικοί και κοινωνικοί μηχανισμοί στον ορεινό χώρο. Γορτυνία (1715-1828)*, Αθήνα 1986, 117.

¹⁰ *Το Άργος στην Άγγλική Βιβλιογραφία*, Αθήνα 1979, 182.

κοινωνική και οικονομική άνεση, οι πόλεμοι του οθωμανικού κράτους, οι εισβολές Αλβανών και οι επιπτώσεις στη διαβίωση του πληθυσμού από οικονομικές και διατροφικές κρίσεις¹¹, ακόμα και κάποιες ακραίες κλιματολογικές συνθήκες, θα παίξουν σημαντικό ρόλο όπως θα δούμε στη συνέχεια, στην ανάπτυξη ή έστω διατήρηση των κοινοτικών δομών και των αντίστοιχων δημοσίων χώρων.

Άργος: Κοινότητα και δημόσιοι χώροι

Όπως όλες οι κοινότητες κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, έτσι και το Άργος οριοθετεί τα οικονομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά του με βάση το γεωγραφικό του προσδιορισμό, τις προνομίες που του έχουν χορηγηθεί και τις ιστορικές συγκυρίες οι οποίες θα επηρεάσουν τους τύπους κοινωνικής και πολιτικής ανάπτυξής του. Παρά την έλλειψη επισήμων αναφορών (π.χ. κοινοτικά έγγραφα), μπορούμε να θεωρήσουμε πως για το Άργος ισχύει η αρχή της συνεχούς αναδιοργάνωσης του δημοσίου βίου. Πρόκειται για το αποτέλεσμα των συνεχών καταστροφών που δέχεται ο χώρος αυτός και κατά συνέπεια, απαιτείται μια συνεχής προσπάθεια για την αναδιοργάνωση των οικονομικών και πολιτικών δομών και φυσικά, μια τεράστια προσπάθεια για την ανασύσταση του κοινωνικού ιστού.

Οι πολεμικές συγκρούσεις στην περιοχή καταστρέφουν την οποιαδήποτε υποδομή. Ήδη από το 1347 και την καταστροφή του από τους Τούρκους, οι ιστορικές συγκυρίες είναι αρνητικές για το Άργος: 1499-1502 (ενετοτουρκικός πόλεμος), 1715 (τουρκοκρατία), 1770 (ορλωφικά), 1821 και μετά, οι αναφορές καταγράφουν μεγάλες καταστροφές. Παράλληλα, οι επιδημίες με κυριώτερη την πανώλη στην Πελοπόννησο (1718-1792), όπως επίσης και οι διατροφικές κρίσεις¹² αποτέλεσμα γενικότερων συγκυριών διαμορφώνουν ένα πολύ αρνητικό κλίμα στην οργάνωση και λειτουργία του Άργους. Ο πληθυσμός ο οποίος βρίσκεται σε μια ακραία κατάσταση κινδύνου (πόλεμος,

¹¹ «Η σοδειά του 1789 στην Πελοπόννησο φαίνεται πως δεν ήταν καθόλου κακή, οι εξαγωγές όμως στη Δύση θα προκαλέσουν όχι μόνο άνοδο των τιμών αλλά και πείνα», (Κώστας Κωστής, *Αφορία, Ακρίβεια και Πείνα. Οι κρίσεις διατροφής στην ελληνική χερσόνησο (1650-1830). Προβλήματα προσέγγισης και εμπειρικές ενδείξεις*, Αθήνα 1993, 75.

¹² «Ο φοβερός χειμώνας του 1740», αναφέρει ο Κώστας Κωστής (ό.π., 77), «δεν ήταν μόνο βαλκανικό φαινόμενο αλλά ευρωπαϊκό, όπως της ίδιας έκτασης φαινόμενο ήταν και οι χειμώνες του 1770 και 1816».

ΕΤΟΣ	ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ	ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΑΔΡΑΝΕΙΑΣ	ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ
1347	καταστροφή (Τούρκοι)	ΕΡΗΜΩΣΗ	
1463	κατάληψη (Τούρκοι)	ΕΡΗΜΩΣΗ	
1499-502	Ενετοτουρκικός πόλ.	ΕΡΗΜΩΣΗ	
1550	J. CHESNEAU	ΕΡΕΙΠΩΜΕΝΟΣ ΤΟΠΟΣ	
1668	E.CELEBI		Μεγάλος οικιστικός χώρος
1669	M. de MONCEAU		(+) 300 οικίες
1679	RANDOLPH		Άργος μεγαλύτερο από Κόρινθο ΟΙΚΟΝ-ΚΟΙΝ. ΖΩΗ
1687	ALBRIZZI		(+) 100 οικίες
1689		ΧΙΟΝΙΑ-ΒΑΡΥ ΨΥΧΟΣ	
		ΣΙΤΟΔΕΙΑ-ΛΟΙΜΟΣ (ΠΕΛ)	
1691	MIRABAL	ΜΕΓΑΛΟ ΕΡΕΙΠΩΜΕΝΟ ΧΩΡΙΟ	
1715	κατάληψη (Τούρκοι)	ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΨΗ-ΠΕΙΝΑ	
	DE BRUE	ΕΡΕΙΠΙΑ	
1718	DE PELLEGRIN		Μικρό μέγεθος, (+) 300 χριστ., (+) 20 τουρκ.
		ΕΠΙΔΗΜΙΑ ΠΑΝΩΛΗΣ	
1729	FOURMONT	(+) 600 ΟΙΚΙΕΣ	
		ΚΑΤΕΣΤΡΑΜΜΕΝΗ	
1741		ΣΦΟΔΡΟ ΨΥΧΟΣ-ΠΕΙΝΑ	
1770	ΟΡΛΩΦΙΚΑ	(ΑΛΒΑΝΟΙ) ΕΡΗΜΩΣΗ	
1780	FOURMONT		Μεγ. έκταση, (+) οικίες
1790		ΠΕΙΝΑ (ΠΕΛΟΠ)	
1790		ΕΠΙΔΗΜΙΑ ΠΑΝΩΛΗΣ (ΠΕΛ)	
1794	SIBTHORP	ΕΡΗΜΕΣ ΟΙΚΙΕΣ	(+) κοινωνική ζωή
1795	SCROFANI		(+) 300 οικίες
1799	F.C-H.POUQUEVILLE		(+) 2000 Έλληνες
1805	CLARKE-DODWELL-GELL		(+) οικον/κοινων. ζωή
1810	GALT- HAYGANTH		Καλή πόλη, (+) πληθυσμός (+) οικον. κατάσταση
1813		ΣΦΟΔΡΟ ΨΥΧΟΣ (ΠΕΛ)	
1814	TURNER		(+) εμπορ. καταστήματα
1815	F.C-H.POUQUEVILLE	ΕΡΗΜΩΣΗ	
1816		ΣΦΟΔΡΟ ΨΥΧΟΣ-ΠΕΙΝΑ (ΠΕΛ)	
1817	F.BEAUJOUR	ΕΡΕΙΠΙΑ	
1820	MARCELLUS		(+) κοιν/οικ. κατάσταση
1821	καταστροφή (Τούρκοι)	ΕΡΗΜΩΣΗ	

Πηγή: Κυρ. Σιμόπουλος, Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα 1700 - 1800, Αθήνα 1988· Κώστας Κωστής, ό.π. και καταγραφές περιηγητών (δες σχετική βιβλιογραφία).

Επεξήγηση σημείων: (+) = περισσότερο, καλή, αύξηση. (ΠΕΛ) = Πελοπόννησος.

λοιμός, επιδημίες, κτλ) χαρακτηρίζεται, όπως σημειώνει ο Κ.Κωστής στην ανάλυσή του «και από μια μεταβολή της κοινωνικής του συμπεριφοράς τόσο εξατομικευμένα όσο και συνολικά». Οι εικόνες ερήμωσης καταγράφονται και από τους περιηγητές που επισκέπτονται την περιοχή. Ο Β. Brue¹³ το 1715 δεν βρίσκει παρά ερείπια. Το 1729 ο Fourmont¹⁴ καταγράφει την ίδια ερήμωση, καταγραφή που επαναλαμβάνεται από τον Sibthorp¹⁵ (1794), τον Rouqueville¹⁶ (1815) και τον Beaujour¹⁷ (1817).

Παρά τις υφιστάμενες καταστροφές, και είναι ένα παράδοξο φαινόμενο, το Άργος αναδιοργανώνεται κάθε φορά. Έτσι, δεν έχουμε μόνο την εικόνα μιας κατεστραμμένης κοινότητας αλλά και εκείνης που ανασυγκροτεί τον κοινωνικό της ιστό, αναδιοργανώνει τους δημόσιους χώρους της, ενεργοποιεί εκ νέου τους κοινωνικούς και πολιτικούς μηχανισμούς της. Έχουμε επομένως την εικόνα μιας κοινότητας σε διαρκή κίνηση μεταξύ σταδίων αδράνειας και ενέργειας.

Το Άργος παρουσιάζεται χωροταξικά ως ένας οικιστικός χώρος διάσπαρτος. Όλες οι αναφορές που διασώζονται, κυρίως από περιηγητές, μας δίνουν την εικόνα ενός τεράστιου αραιοκατοικημένου οικισμού, εντός του οποίου συνυπάρχουν κατοικίες, κήποι και καλλιέργειες. Η οικιστική διασπορά εντείνει τον αγροτικό χαρακτήρα του χώρου παρά τις μεταβολές που υφίσταται, κάτι που εντυπωσιάζει όλους τους επισκέπτες του Άργους. Η διασπορά αυτή, όπως είναι φυσικό, καθορίζει και τον τρόπο με τον οποίο οργανώνονται οι συνοικίες και λειτουργούν οι δημόσιοι χώροι. Η εικόνα λοιπόν που σχηματίζεται για το Άργος της Τουρκοκρατίας παρουσιάζει τα εξής χαρακτηριστικά :

A) ΟΙΚΙΣΤΙΚΑ:

Ένας διάσπαρτος οικιστικός χώρος, ο οποίος δίνει την εντύπωση ότι «ο καθένας έχτισε στην πεδιάδα όπου του άρεσε» (Celebi 1668, Randolph 1679,

¹³ Michel Sève, *Οι Γάλλοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα*, Ecole Française d' Athènes, Αθήνα 1993, 12.

¹⁴ J.D. Barbié du Bocage, *Description topographique et historique de la plaine d'Argos et d'une partie de l'Argolide*, Paris 1830, 9.

¹⁵ Κυριάκος Σιμόπουλος, ό.π., τ.Β, 620.

¹⁶ Φραγκίσκος Πουκεβίλ, *Ταξίδι στην Ελλάδα: Πελοπόννησος*, Αθήνα 1997, 35-53.

¹⁷ Michel Sève, «Οι Γάλλοι...», 13.

Fourmont 1729, Chandler 1764, Clarke 1801, Dowell 1805).

Ο αριθμός των κατοικιών, η διάταξή τους και η μορφολογία τους ποικίλει ανάλογα με τη χρονική περίοδο καταγραφής.

- Ο Ε. Celebi¹⁸ (1668) καταγράφει 800 οικίες σε καλή κατάσταση με κεραμοσκεπές, 11 συνοικίες και περίπου 20 μαγαζιά.

- Ο Randolph¹⁹ (1679) βρίσκει πως το Άργος έχει περισσότερα σπίτια από την Κόρινθο και λιγότερο διασπαρμένα.

- Ο Fourmont (1729) μιλάει για περισσότερες από 600 οικίες διάσπαρτες σε επίπεδα.

- Μόλις το 1805 ο Gell²⁰ είναι ο πρώτος που καταγράφει κάποιο υποτυπώδη σχεδιασμό με ίσιους δρόμους, πράγμα που επιβεβαιώνει το 1813 ο Holland.

- Ο Galt (1810) και ο Hayganth²¹ (1810), καταγράφουν μια πόλη ευάερη και καθαρή, με πολύ κόσμο και σε καλή οικονομική κατάσταση.

- Τέλος, οι Bramsen και Turner²² (1814) καταγράφουν θετικές εικόνες από την αγορά και την καθαριότητα του Άργους.

Παράλληλα, αποτυπώνονται στο επίπεδο αυτό και οι κοινωνικές και οικονομικές διαφοροποιήσεις. Δεν πρόκειται βέβαια για ένα αστικό χώρο από τους λίγους που υπήρχαν εκείνη την εποχή. Αντίθετα, όπως σημειώνει ο Β. Δωροβίνης²³, πρόκειται περισσότερο για «ένα γεωργικό κέντρο μιας ευρύτερης περιοχής στηριγμένο αποκλειστικά στην γεωργική οικονομία». Αυτό σημαίνει πρακτικά πως οι διαφοροποιήσεις αυτές ακολουθούν το κλασικό σχήμα της εποχής: προεστοί-αγρότες και σε κάποιες περιπτώσεις όπως θα δούμε στη συνέχεια, πλούσιοι έμποροι.

Πράγματι, παράλληλα με την τυποποιημένη μορφολογία της πλίνθινης οικίας, καταγράφονται και οι οικίες πλουσίων που σηματοδοτούν τις διαφοροποιήσεις αυτές στο δημόσιο χώρο μ' ένα ιδιαίτερο τρόπο.

- Ο Gell (1805) μας λέει πως «ανάμεσα στα χαμόσπιτα ορθώνονται τα α-

¹⁸ Εβλιγιά. Τσελεμπί, *Οδοιπορικό στην Ελλάδα (1668-1671)*, Αθήνα 1999, 94-95.

¹⁹ Michel Sève, *Temoignages de voyageurs et d'artistes sur la ville et les antiquités d'Argos, XVI-XIX siècles*, Thèse-Université de Paris X-Nanterre, Paris 1979, 1

²⁰ ό.π., 169.

²¹ Michel Sève, «*Temoignages de...*», 169-170.

²² Ό.π., 170.

²³ Βασίλης Δωροβίνης, «Η παραδοσιακή αρχιτεκτονική στο Άργος», *Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εξ Αθηνών*, XII, τ.2, Αθήνα 1980, 168.

ξιοπρόσεκτα σπίτια των πλουσίων ελλήνων αρχόντων, με εσωτερικούς κήπους και αυλές». Ενώ την ίδια χρονιά ο Walker παρατηρεί την διαφορά μεταξύ των φτωχικών οικισμών και των μεγάλων οικιών των πλουσίων.

- Ο Peter Edmund Laurent²⁴ (1818) παρατηρεί ότι οι εύποροι έβαφαν τα σπίτια τους με ζωηρά χαρούμενα χρώματα, ενώ την ίδια περίοδο μια από τις συνοικίες, η λεγόμενη Λιέπουρ Μαχαλάς (συνοικία των λαγών) «κατωκείται υπό της χριστιανικής της πόλεως άριστοκρατίας»²⁵.

Από την εποχή που ο Γβλιγιά Τσελεμπί κατέγραφε 11 συνοικίες και κάποια υπαίθρια καταστήματα, η οργάνωση των συνοικιών του Άργους ακολούθησε το περίγραμμα αδράνειας-ενέργειας που επέβαλαν οι ιστορικές συγκυρίες. Η καλύτερη εικόνα που διαθέτουμε για την οργάνωση αυτή προέρχεται από τα μοναδικά ίσως κοινοτικά έγγραφα που διασώζονται για το Άργος από το 1800 και μετά. Πρόκειται για κατάστιχα εισφορών των κατοίκων του Άργους (1805 και 1810) που υπάρχουν στο αρχείο Τσόκλη²⁶.

Με βάση τα κατάστιχα αυτά, όπως αναφέρει και ο Ι. Ζεγκίνης²⁷, το Άργος χωρίζεται σε τέσσερις συνοικίες (μαχαλάδες) :

- α) Λιέπουρ Μαχαλάς το Β.Δ τμήμα της πόλης
- β) Ρωμαίικος Μαχαλάς, το ΒΑ τμήμα
- γ) Μπεκήρ Μαχαλάς, το ΝΔ τμήμα
- δ) Καραμουτζά Μαχαλάς, το ΝΑ τμήμα.

Η διάταξη αυτή φαίνεται ν' ακολουθεί το «σύνθετο τύπο μη σχεδιασμένων αγροτικών οικισμών»²⁸, άμεσα συνδεδεμένο και με την αύξηση του πληθυσμού που παρατηρείται κατά τον 18ο αιώνα. Οι οικισμοί αυτοί εξελίσσονται στον τύπο της «πόλης-παζάρι». Στον σύνθετο τύπο έχουμε ανάπτυξη ενός οικιστικού κυττάρου «δια πολλαπλασιασμού σε τέσσερις συνδεδεμένες συνοικίες, από τις οποίες η καθεμιά έχει πυρήνα κοινωνικής ζωής»²⁹. Ενώ, ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά της «πόλης-παζάρι» είναι η οργάνωση των κεντρικών υπαίθριων ή σκεπαστών αγορών (τα «μπεζεστένια»), και η

²⁴ Κυριάκος Σιμόπουλος, ό.π., τ. Γ2, 476.

²⁵ Σταματέλος Σηλ. Αντωνόπουλος βιογραφούμενος υπό του έγγονου αυτού Σταματίου Αναστ. Αντωνοπούλου, Αθήναι 1918, 24.

²⁶ Το αρχείο αυτό φυλάσσεται από τον Σύλλογο Αργείων «Δαναός».

²⁷ Ιωάννης Ζεγκίνης, *Τό Άργος δια μέσου των αιώνων*, Πύργος 1968, 274.

²⁸ Ευάγγελος Η. Δημητριάδης, «Η αναγέννηση των οικισμών του ελληνικού χώρου κατά την όψιμη τουρκοκρατία». *Αρχαιολογία* 65 (1997), 26.

²⁹ Ό.π., 27.

σηματοδότηση ενός κέντρου συνήθως από ένα θρησκευτικό κτίριο.

Ήδη από το 1668 οι καταγραφές του Ε. Τσελεμπί αναφέρουν την ύπαρξη 2 τζαμιών (1 στην αγορά + 1 στη σημερινή εκκλησία του Αγ. Κωνσταντίνου), οι αναφορές αυτές επιβεβαιώνονται και από άλλους περιηγητές μεταξύ 1729-1810 (Fourmont, Chandler, Gell, Clarke). Ο Vandeyk καταγράφει 2 τζαμιά και 3 κατεστραμένα, 2 καθολικές εκκλησίες, 12 εκκλησίες ορθόδοξες και 18 μισοκατεστραμμένες. Η αριθμητική υπεροχή των ορθόδοξων εκκλησιών επιβεβαιώνει δυο βασικά στοιχεία της συγκρότησης δημοσίων χώρων την περίοδο αυτή:

- το Άργος κατατάσσεται στις κοινότητες εκείνες με αμιγή ή περίπου ελληνικό πληθυσμό. Οι καταγραφές για τον πληθυσμό του Άργους, παρά κάποιες διαφοροποιήσεις, αναφέρουν στο σύνολό τους ένα μικρό αριθμό τούρκων κατοίκων.

- Η σημασία των εκκλησιαστικών χώρων ως κατεχοχήν δημοσίων χώρων συνάθροισης. Δεν γνωρίζουμε βέβαια, εάν οι χώροι αυτοί χρησιμοποιήθηκαν και για τις διαδικασίες ανάδειξης δημογερόντων όπως σε άλλες κοινότητες.

Παράλληλα, οι καταγραφές για τις πλατείες και τις αγορές, παρότι δεν είναι λεπτομερείς, συμπληρώνουν όμως την εικόνα των δημοσίων χώρων του Άργους. Όπως ήδη ανέφερα, πρόκειται για σημαντικούς χώρους στους οποίους δεν επιτελούνται μόνο οικονομικές δραστηριότητες αλλά είναι και χώροι επικοινωνίας και ανταλλαγής πληροφοριών. Ο σημαντικότερος, και για τούτο καταγράφεται από πολλούς περιηγητές, είναι ο σημερινός χώρος των στρατώνων Καποδίστρια. Με διάφορες παραλλαγές, είναι πιθανόν να καταγράφεται ο ίδιος χώρος ως χάνι ήδη από το 1765 από τον Chandler, τον Villoison (1785), τον Galt (1810) και άλλους. Ο Pyrrhos αναφέρει πως ο χώρος ονομαζόταν «Πανηγυρίστρα» και στις αρχές Αυγούστου γινόταν ένα πολύ μεγάλο πανηγύρι που κρατούσε πάνω από 10 μέρες.

Ο χώρος, στον οποίο κατά τον Ι. Ζεγκίνη³⁰ λειτουργούσε νοσοκομείο στην περίοδο της ενετοκρατίας, μετατρέπεται σε μπεζεστένι (κλειστή αγορά) ενώ κατά τον Δ. Βαρδουνιώτη³¹, «*ἐν αὐτῇ ἐτελεῖτο μάλιστα κατὰ τὴν Κυριακὴν ἀγορὰ ἐπαρχιακὴ. Ὑπῆρχε δ' ἐν αὐτῷ καὶ τὸ ταχυδρομεῖον τῆς πόλεως*», ενώ η Χ. Δημακοπούλου³² προσθέτει την ύπαρξη πανδοχείου.

Η ζωτικότητα της αγοράς εντυπωσιάζει μερικούς περιηγητές (Hayganth

³⁰ «Τό Άργος διά...», 93.

³¹ Δημήτριος Βαρδουνιώτης, *Αργολικόν Ἡμερολόγιον*, Ἀθῆναι 1910, 73.

³² Χαρίκλεια Δημακοπούλου, *Οι ιστορικοί στρατώνες του Άργους*, Ἀθήνα 1980, 3.

1810, Bramsen 1814, Marcellus 1820), ενώ ο Hayganth αναφέρει και κάποια καταστήματα που εμπορεύονταν προϊόντα της Σμύρνης³³. Στην περίπτωση αυτή, έχουμε δυο βασικές αναφορές για την αγορά σε δυο διαφορετικές περιόδους.

Η πρώτη το 1794 όταν ο Siphthorp³⁴ φτάνει στο Άργος την ημέρα που γίνεται παζάρι.

«Γυναίκες και άντρες ήταν ντυμένοι με προβατόγουνες» και η δεύτερη το 1818 από τον P.E. Laurent³⁵: «Ήταν Κυριακή, μέρα του παζαριού. Το Άργος είχε πλημμυρίσει από χωριάτες. Οι δρόμοι γεμάτοι από στοίβες παπουτσιών και υφασμάτων και από φρούτα κάθε λογής. Μεγάλος συνωστισμός. Αλλά όταν πέρασε το μεσημέρι η πόλη άδειασε μεμιάς και ξαναβρήκε την μελαγχολική της γαλήνη».

Μια δεύτερη αγορά οργάνωνεται επίσης στο λεγόμενο Σιταροπάζαρο (ο Ι. Ζεγκίνης³⁶ την αναφέρει ως «επάνω αγορά»), ενώ ένα σημαντικό σημείο της πόλης μεταξύ της σημερινής πλατείας του Αγ. Πέτρου και του Σιταροπάζαρου, η οποία *«ἐπὶ τουρκοκρατίας ἦτο ἡ κυριωτέρα τῆς πόλεως καὶ ἐχρησίμευεν ὡς ἐμπορικόν καὶ κοινωνικόν κέντρον»*³⁷.

Τέλος, ένας από τους σημαντικότερους δημόσιους χώρους άμεσα συνδεδεμένος με την καθημερινή ζωή και σε παράλληλη λειτουργία με την αγορά είναι το καφενείο. Πρόκειται για ένα σημαντικό κέντρο διακίνησης πληροφοριών και συζητήσεων, πέρα από τις τυπικές λειτουργίες του ως χώρος αναψυχής ή μερικές φορές ακόμα για την εποχή εκείνη, ως χώρος καλλωπισμού για τον ανδρικό πληθυσμό³⁸.

Δυστυχώς, ενώ υπάρχουν αρκετά στοιχεία από την επαναστατική περίοδο και μετά, για την περίοδο που εξετάζουμε οι αναφορές για το Άργος είναι σχεδόν ανύπαρκτες. Μπορούμε πάντως να υποθέσουμε με ασφάλεια και στηριζόμενοι σε καταγραφές των πρώτων μηνών της επαναστατικής περιόδου, πως το Άργος δεν αποτελούσε εξαίρεση σε σχέση με άλλες κοινότητες

³³ Michel Sève. *Temoignages de...*, 169.

³⁴ Κυριάκος Σιμόπουλος, ό.π., 620.

³⁵ Ο.π., 476.

³⁶ *Τό Άργος διά μέσου...*, 274.

³⁷ Σταματέλος Σπηλ. Αντανόπουλος βιογραφούμενος..., 25.

³⁸ «Σε μια γωνιά του καφενείου μπορούσε κανείς να κουρευτεί και να ξυριστεί», κατά τον Α.Βακαλόπουλο, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. 2, Θεσσαλονίκη 1961, 876.

(το 1822 ο Albert Muller γράφει πως το Άργος είναι γεμάτο από καφενεΐα)³⁹. Αντίθετα, οι αναφορές για τη ζωντάνια των αγορών του ενισχύουν τη πεποίθηση για τη σημασία του καφενεΐου. Έτσι, πιστεύουμε πως το Άργος ακολουθεί τη γενική τάση που παρατηρείται για το πλήθος και και το ρόλο των καφενεΐων κυρίως όσο πλησιάζουμε στην επαναστατική περίοδο.

Θα τελειώσουμε την κατηγορία αυτή με μια αναφορά στα σχολεία. Γνωρίζουμε τη σημασία τους για τις ελληνικές κοινότητες. Στις περισσότερες αναπτυγμένες από αυτές (π.χ. Χίος, Αμπελάκια, κτλ), το σχολείο τύχαινε της ειδικής φροντίδας της κοινοτικής αρχής. Όπως σημειώνει ο Γ.Κοντογεώργης⁴¹, κυρίως από το 18ο αιώνα, το σχολείο γίνεται μέρος της «κοινωνικής ασφάλισης» για τα μέλη της κοινότητας και ένας επίσης σημαντικός δημόσιος χώρος, ιδιαίτερα από την άποψη των ιδεολογικών του λειτουργιών. Κατά μια αναφορά⁴⁰ το πρώτο σχολείο λειτούργησε το 1798 στη Μονή της Παναγίας της Κατακεκριμένης ή Πορτοκαλούςας και μάλιστα με πρωτοβουλία της οικογένειας των Περουκαίων.

«...ἐν Ἀργεῖ», σημειώνει ο Βαρδουνιώτης⁴², «ὑπῆρχεν ἀπὸ Τουρκοκρατίας καὶ ἐλειτούργει ἀπὸ τοῦ ἔτους 1800, ἐξαίρετον σχολεῖον κοινοτικόν, ἔχον αἰθουσαν εὐρύχωρον καὶ κατάλληλον διὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ περίβολον εὐρύν καὶ περιτετειχισμένον πρὸς ἄσκησιν καὶ σωματικὴν γύμνασιν τῶν νέων».

Ο Marcellus επίσης, θα επισκεφθεῖ γύρω στα 1820, ένα δημόσιο σχολεῖο του Άργους⁴³.

«Τα παιδιά διάβαζαν και επαναλάμβαναν όλα μαζί μεγαλόφωνα το μάθημα της ημέρας. Ο διδάσκαλος εξήγησε στον περιηγητή τη μέθοδο διδασκαλίας και του έδειξε τα βιβλία που χρησιμοποιούσε. Τη γραμματική του Λάσκαρι, μερικά αποσπάσματα αρχαίων Ελλήνων κλασσικών τυπωμένα στην Κέρκυρα και τη ρητορική του Οικονόμου. Ύστερα κάλεσε τους πιο καλούς μαθητές του να απαγγείλουν μερικές σκηνές από το ηρωικό δράμα “Ο Λεωνίδας στις Θερμοπύλες”. Είχε δημοσιευθεῖ το 1816 με δαπάνες ενός Υδραίου καπετάνιου».

Τέλος, αναφέρεται ακόμα, από τον Μ.Λαμπρινίδη η ύπαρξη ενός οθωμανι-

³⁹ Κυριάκος Σιμόπουλος, *Πώς είδαν οι ξένοι την Ελλάδα του '21*, τ.2, Αθήνα 1999, 287.

⁴⁰ *Κοινωνική δυναμική και πολιτική...*, 391-394.

⁴¹ Ιωάννης Ζεγκίνης, *ό.π.*, 299.

⁴² *Άργολικόν Ἡμερολόγιον*, *ό.π.*, 68.

⁴³ Κυριάκος Σιμόπουλος, *Ξένοι...*, τ. Γ, 551

κού ιεροσπουδαστηρίου (Μενδρεσές)⁴⁴.

B) ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΑ:

Το Άργος αποτελεί κομμάτι του ευρύτερου συστήματος διαχείρισης των κοινοτήτων στα πλαίσια της Πελοποννήσου. Γνωρίζουμε πως η οργανωτική δομή της Πελοποννήσου γίνεται σε τρία επίπεδα : α) πόλεις-χωριά αυτοδιοικούμενα, β) εκπροσώπηση σε περιφερειακό επίπεδο και γ) ανώτερο (συμβούλιο ολόκληρης της Πελοποννήσου με έδρα την Τρίπολη από το 1791). Η δημογεροντία του Άργους φαίνεται να συμμετέχει στο σχήμα αυτό με δυο εκπροσώπους. Τα ειδικά όμως προνόμια που είχαν χορηγηθεί στο Άργος δεν το προφύλαξαν από τις μεγάλες καταστροφές όπως ήδη αναφέραμε.

Το 1805, μας πληροφορεί ο Σταμάτιος Αντωνόπουλος⁴⁵ είχε εκδοθεί ειδικό φερμάνι για τον παππού του στο οποίο καταγράφονται μεταξύ άλλων τα εξής:

- Νά μή πληρώνη φόρους προσωπικούς, χαράτσι καί σπέντσα καί τελωνείον.
- Αί οικίαι του νά μή γίνωνται καταλύματα κατά τάς διαβάσεις του στρατού καί αυτών των πασσάδων.
- Νά φορη όποιανδήποτε χρώματος ένδυμασία βούλεται, κτλ.

Εκτός όμως από τα ειδικά προνόμια που χορηγούνται σε άτομα η αναφορά του Σιμόπουλου στον William Leake⁴⁶ (1806) καταγράφει τα εξής :

«Το βιλαέτι του Άργους ήταν φέουδο μιας σουλτάνας και για πολλά χρόνια είχε απαλλαγή από την υποχρέωση να προσφέρει καταλύματα στους ταξιδιώτες. Ακόμα και οι πασσάδες που περνούσαν από τον κάμπο έπρεπε να σταθούν έξω από την πόλη για ν' αλλάξουν τα άλογά τους. Τα προνόμια αυτά είχαν προσελκύσει στο Άργος πολλούς εύπορους Έλληνες. Αλλά κατά την περίοδο του ταξιδιού του Leake τα προνόμια είχαν καταργηθή και η πολιτεία υπέφερε πολύ...». Τis ίδιες πληροφορίες μεταφέρει και ο Michel Sève⁴⁷ στην εργασία του για το Άργος της Τουρκοκρατίας. Πάντως, δεν έχουμε σαφή εικόνα (π.χ. έγγραφα) του πότε και γιατί καταργούνται τα ειδικά αυτά προνόμια. Γενικά,

⁴⁴ *Η Ναυπλία από τών αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τών καθ' ημάς*, Αθήνα 1950, 198.

⁴⁵ Ο.π., 23.

⁴⁶ Κυριάκος Σιμόπουλος, *Ξένοι...*, τ.Γ, 424.

⁴⁷ Michel Sève, *Temoignages de...*, 200.

η κοινοτική αυτοδιοίκηση του Άργους ακολουθεί το γενικό πλαίσιο των υπολοίπων κοινοτήτων της Τουρκοκρατίας.

Σε μια απόφαση του 1819 αναφέρεται το εξής :

«Κατά θέλησιν τῶν μερῶν ἔγραφε τὰ ἀκόλουθα ὁ ταπεινὸς δοῦλος τοῦ Θεοῦ Μουφτή Ζαδὲς Χουσεῖν Χασπὴ, Καδὴς τῆς ἐπαρχίας Ἀργους.

Οἱ γέροντες καὶ ἔχοντες ψῆφον ἄνδρες τῶν ἐνοριῶν τῆς ἐκ τῶν Βασιλικῶν Βακουφίων Μητροπόλεως Ἀργους...»⁴⁸.

(ακολουθούν ονόματα)

Οι οργανωτικές λειτουργίες και η διαχείριση των πόρων, όπως επίσης και η επίλυση των διαφορών αποτελεί την αδιαφιλονίκητη προνομία της κοινοτικής αυτοδιοίκησης. Καμιά απόφαση δεν λαμβάνεται σε περιφερειακό επίπεδο χωρίς τη σύμφωνη γνώμη της κοινότητας. Ακόμα και σε περιπτώσεις προσωπικών διενέξεων, ο τούρκος διοικητής δεν μπορούσε να επιβάλλει κυρώσεις χωρίς την άδεια της κεντρικής περιφερειακής διοίκσεως στην οποία συμμετέχουν και εκπρόσωποι των κοινοτήτων. Είναι χαρακτηριστική η περίπτωση του Σκωτσέζου μυθιστοριογράφου John Galt (1809-1811), όταν βρίσκεται στο Άργος και ενώ ο προεστός τον διαβεβαιώνει για την ύπαρξη συγκεκριμένου καταλύματος γι' αυτόν, οι νοικοκυραίοι αρνούνται να τον δεχτούν. Παρά τις διαμαρτυρίες του ο Τούρκος διοικητής δεν μπορούσε να τιμωρήσει τον προεστό χωρίς εντολή της Τρίπολης⁴⁹. Η αρχή αυτή, που διέπει ολόκληρο το κοινοτικό καθεστώς, γίνεται σεβαστή ακόμα και σε ακραίες καταστάσεις κινδύνου, όπως το 1822, όταν ο Κεχαγιάμπεης προσεκάλεσε τους Αργεῖους *«τούς μεταξύ τῶν παραδοθέντων εὑρεθέντας νά τοῦ ὑποδείξουν ἓνα συμπολίτην των, διὰ νά τόν διορίση κοτσαμπάσην...»⁵⁰.*

Τελειώνοντας, δεν θα μπορούσαμε να μην αναφέρουμε ένα από τα σημαντικότερα ιδεολογικά στοιχεία που νοσηματοδοτούν το δημόσιο χώρο της περιόδου εκείνης. Το γεγονός δηλαδή, ότι οι αρχαιολογικές λεηλασίες γίνονται με τη συμμετοχή του ντόπιου πληθυσμού και κυρίως με την ενεργή υποστήριξη της δημογεροντίας ή επιφανών πολιτών. Σε μια ιστορική περίοδο κατά την οποία η κοινοτική αυτοδιοίκηση ενισχύει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των μελών της (γλώσσα, εκπαίδευση, κτλ), το γεγονός αυτό αναιρεί κατά τρόπο κραυγαλέο τον ουσιαστικό ρόλο που θα μπορούσε να διαδραματίσει η

⁴⁸ Σταμάτιος Αντωνόπουλος, ό.π., 22.

⁴⁹ Κυριάκος Σιμόπουλος, *Ξένοι...*, τ. Γ1, 525.

⁵⁰ Ιωάννης Ζεγκίνης, ό.π., 245.

δημογεροντία προς την κατεύθυνση μιας ολοκληρωμένης κοινωνικής και πολιτισμικής ταυτότητας.

Γνωρίζουμε πως πολλοί περιηγητές και αποστολές στην ευρύτερη περιοχή του Άργους, είχαν ως αποκλειστική αποστολή την καταγραφή και κυρίως, τη λεηλασία αρχαιοτήτων. Η προσπάθεια αυτή δημιούργησε ένα ολόκληρο ιδεολογικό πλαίσιο μέσα στο οποίο κινήθηκαν τόσο οι ξένοι, όσο και ο ντόπιος πληθυσμός και οι εκπρόσωποι του. Οι μεν πρώτοι, παρατηρούν και καταγράφουν το χώρο έχοντας στο μυαλό τους μια ιδεαλιστική εικόνα της Ελλάδας που στηρίζεται στην αρχαιογνωσία τους. Η επαφή με τους ντόπιους φιλτράρεται μέσα από την εικόνα αυτή με αποτέλεσμα πολλοί να οδηγούνται σε μια στρεβλή εντύπωση για τον πληθυσμό, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι ιστορικές συγκυρίες και η κοινωνικο-οικονομική κατάσταση διαβίωσής του.

Ο πρωτογονισμός, η αμορφωσιά, η δουλικότητα, είναι μερικοί από τους χαρακτηρισμούς που χρησιμοποιούνται για να σκιαγραφηθεί ο χαρακτήρας των κατοίκων. Έτσι, για παράδειγμα, όταν ο John Galt έφτασε στο Άργος, «ο προεστός τον υποδέχτηκε με όλες τις συνηθισμένες, απατηλές και χαμερπείς κολακειές αυτού του έθνους»⁵¹. Η εικόνα αυτή αποτέλεσε και το ιδεολογικό υπόβαθρο για τη λεγόμενη διαδικασία σωτηρίας των αρχαιοτήτων.

Εδώ συναντάμε την άλλη ομάδα των «αγωγιατών»⁵² και της δημογεροντίας, η οποία ενισχύει την εικόνα αυτή και συμμετέχει στη λεηλασία προσβλέποντας, οι μεν στον βιοπορισμό, οι δε στην αύξηση του πλούτου τους. Με αφορμή την επίσκεψη της Λαίδης Έλγιν στο Άργος, τον Απρίλιο του 1802, μαθαίνουμε⁵³ πως ο κοτζάμπασης Βλασσόπουλος ενεργούσε ανασκαφές στην περιοχή για λογαριασμό του Έλγιν. Επιστολή του επικεφαλής των συνεργείων της λεηλασίας Lusieri προς τον Έλγιν (4-7-1804) αναφέρει ότι πλήρωσε 655 γρόσια στον Βλασσόπουλο για τις ανασκαφές στον τάφο του Αγαμέμνονα.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, θα μας ήταν δύσκολο να συμπεράνουμε πως η δημογεροντία στάθηκε ένας αποφασιστικός πολιτικός και ιδεολογικός μηχανισμός για την προστασία των πολιτισμικών χαρακτηριστικών του πληθυσμού και άρα της εν δυνάμει διαμόρφωσης μιας κοινωνικής και πολιτισμικής ταυτότητας στο Άργος μέχρι και το 1820 όταν η κατάσταση αλλάζει ριζικά.

⁵¹ Κυριάκος Σιμόπουλος, ό.π., τ.Γ1, 525.

⁵² Κατά τον Rouqueville (1815), Οι Αργείοι είναι όλοι κυραγωγείς ή έμποροι αλόγων. Παράτηρηση που έγινε ήδη από τον Foucherot το 1780.

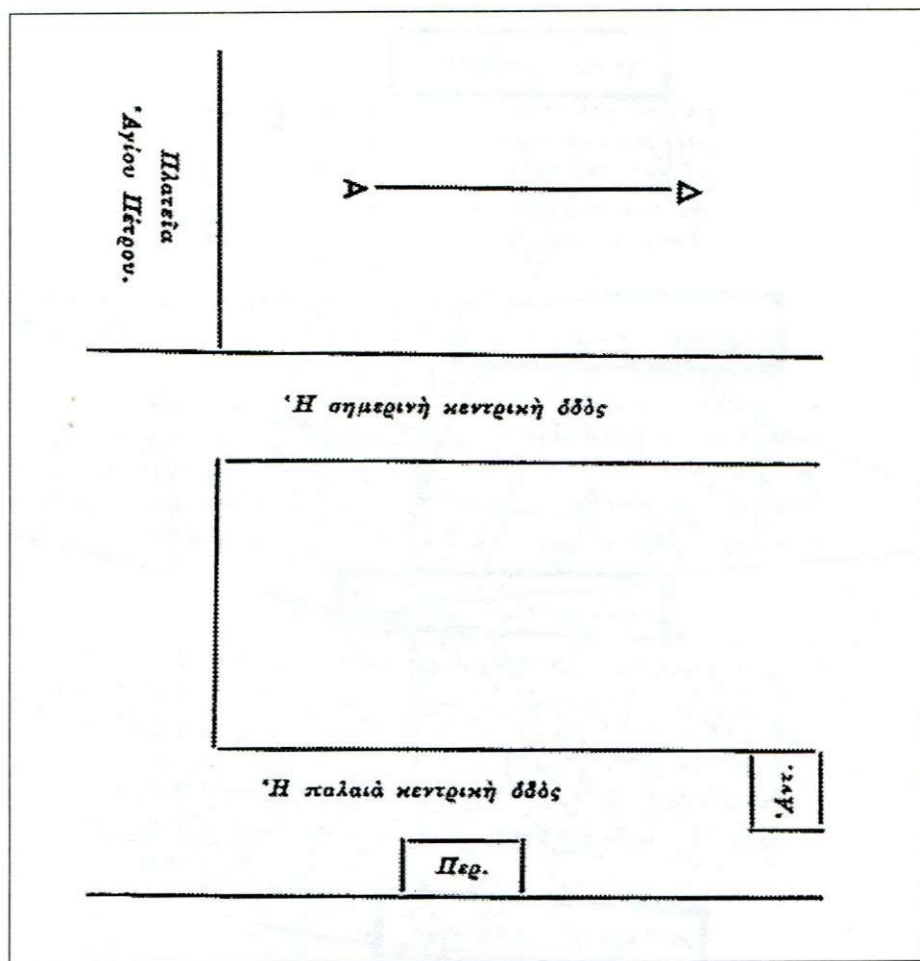
⁵³ Κυριάκος Σιμόπουλος, ό.π., τ. Γ1, 316.

Ο δημόσιος χώρος, στην περίπτωση αυτή, οργανώνεται και λειτουργεί στη βάση ενός και μοναδικού στοιχείου: τη διασφάλιση της νομιμότητας απέναντι στην κεντρική εξουσία. Παράλληλα, διαμορφώνεται και λειτουργεί από κοινωνική και οικονομική άποψη, ακολουθώντας το γενικότερο περίγραμμα των κοινοτήτων της τουρκοκρατίας: γύρω από χώρους συνάντησης και ανταλλαγής πληροφοριών. Η μοναδική διαφορά οφείλεται στο γεγονός ότι το Άργος αναγκάζεται, κάτω από το βάρος των ιστορικών συγκυριών να κινείται μεταξύ σταδίων αδράνειας και ενέργειας πράγμα που απαιτεί ιδιαίτερα αυξημένες προσπάθειες για την ανασυγκρότηση κάθε φορά του κοινωνικού ιστού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αντωνόπουλος Σταμάτης Αν., *Σταματέλος Σπηλ. Αντωνόπουλος βιογραφούμενος υπό του έγγονου αυτού Σταματίου Αναστ. Αντωνοπούλου*, Αθήναι 1918.
- Βαρδουνιώτης Δημήτριος, *Αργολικόν Ήμερολόγιον*, Αθήναι 1910.
- Βακαλόπουλος Απόστολος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ.1-2, Εκδ. Νικολαΐδη, Θεσσαλονίκη 1961.
- Barbié du Bocage J.D., *Discription topographique et historique de la plaine d'Argos et d'une partie de l'Argolide*, Paris 1830.
- Γιαννόπουλος Ιωάννης, «Οι κοινότητες», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΓ', Εκδ. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977.
- Geib Gustav, *Παρουσίαση της κατάστασης του δικαίου στην Ελλάδα επί Τουρκοκρατίας και μέχρι την άφιξη του Βασιλέως Οθωνα του Ιου*, Εκδ. Γκοβόστη (επαν.), Αθήνα 1835.
- Δανούσης Κώστας, «Ο William Martin Leake στο Άργος», *Δαναός* 2 (2001), 55-88.
- Δημακοπούλου Χαρίκλεια, *Οι ιστορικοί στρατώνες του Άργους*, Εν Αθήναις 1980.
- Δημαράς Αλέξης, «Η εκπαίδευση», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΓ', Εκδ. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977.
- Δημητριάδης Ευάγγελος, «Η αναγέννηση των οικισμών του ελληνικού χώρου κατά την όψιμη τουρκοκρατία», *Αρχαιολογία* 65(1997), 22-30.
- Δωροβίνης Βασίλης, «Capodistrias et la planification d'Argos», *Etudes Argiennes, Bulletin de Correspondance hellénique, Ecole française d'Athènes, Athènes* 1980.
- Δωροβίνης Βασίλης, «Η παραδοσιακή αρχιτεκτονική στο Άργος», *Αρχαιολογικά ανάλεκτα εξ Αθηνών*, XII, τ.2, Αθήνα 1980.
- Ζεγκίνης Ιωάννης, *Το Άργος δια μέσων των αιώνων*, Πύργος 1968.
- Habermas Jórge, *L'espace public. Archeologie de la Publicité comme dimension constitutive de la société bourgeoise*, Ed. Payot, Paris 1978.
- Κοντογεώργης Γεώργιος, *Κοινωνική δυναμική και πολιτική αυτοδιοίκηση. Οι ελληνικές κοινότητες της τουρκοκρατίας*, Εκδ. Νέα Σύνορα, Αθήνα 1982.
- Λαμέρας Κων/νος, «Περί του θεσμού των επί Τουρκοκρατίας δημογεροντιών», *Μικρασιατικά Χρονικά* 3(1940), 1-73.
- Λαμπρινίδης Μ., *Η Ναυπλία από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των καθ' ημάς*, Αθήναι 1898.
- Μεταλληνός Γεώργιος, *Τουρκοκρατία*, Εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 1989.

- Μηλιαράκης Αντώνιος, *Γεωγραφία πολιτική, νέα και αρχαία του νομού Άργολίδος και Κορινθίας*, Αθήναι 1896.
- Μοσχοβάκης Νικόλαος, *Το εν Ελλάδι δημόσιον δίκαιον κατά την περίοδον της τουρκοκρατίας*, Αθήνα 1882, Επανεκδόση, Βιβλιοπωλείον Νότη Καραβία, Αθήναι MCMLXXIII.
- Νικολόπουλος Ιωάννης, *Δομές και θεσμοί κατά την Τουρκοκρατία*, Εκδ. Κάλβος, Αθήνα 1988.
- Ντελόπουλος Γεώργιος, «Το Άργος στην αγγλική βιβλιογραφία», *Πρακτικά Α΄ Συνεδρίου Άργολικών Σπουδών*, Αθήνα 1979.
- Πανταζόπουλος Νικόλαος, *Ελλήνων συσσωματώσεις κατά την τουρκοκρατίαν*, Ανάτυπο από το περιοδικό Γνώσεις, Αθήνα 1958.
- Πουκεβίλ Φραγκίσκος, *Ταξίδι στην Ελλάδα: Πελοπόννησος*, Εκδ. Τολίδη, Αθήνα 1997.
- Remy Jean, «La dichotomie privé/public dans l'usage courant: fonction et genèse», *Recherches Sociologiques*, 15 (1973), 43-51.
- Remy Jean, *Produire ou Reproduire ? Une sociologie de la vie quotidienne*, Ed. Vie Ouvrière, Bruxelles 1980.
- Σακελλαρίου Μιχαήλ, *Η Πελοπόννησος κατά την δευτέραν Τουρκοκρατίαν (1715-1821)*, Αθήναι 1939.
- Σαρρής Νεοκλής, *Οσμανική πραγματικότητα. Συστηματική παράθεση δομών και λειτουργιών. Η δογματική διοίκηση*, τ.1-2, Εκδ. Αρσενίδης, Αθήνα 1991.
- Σατωβριάνδου, *Οδοιπορικόν*, τ.Α, Εκδ. Τολίδη, Αθήνα 1979.
- Sève Michel, *Temoignages de voyageurs et d'artistes sur la ville et les antiquités d'Argos, XVI-XIX siècles*, Thèse-Université de Paris X-Nanterre, Paris 1979.
- Sève Michel, *Οι γάλλοι ταξιδιώτες στο Άργος*, Ecole française d' Athènes, Αθήνα 1993.
- Σιγάλας Αντώνιος, «Ή πατέντα των κοτζαμπάσηδων», *Ήμερολόγιο της Μεγάλης Ελλάδος*, 1(1930), 403-421.
- Σιμόπουλος Κυριάκος, *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα*, τ. 1-4, Εκδ. Στάχυ, Αθήνα 1999.
- Σιμόπουλος Κυριάκος, *Πώς είδαν οι ξένοι την Ελλάδα του '21*, Εκδ. Στάχυ, Αθήνα 1999.
- Τσελεμπί Εβλιγιά, *Οδοιπορικό στην Ελλάδα (1668-1671)*, Εκδ. Εκάτη, Αθήνα 1999.
- Τσουκαλάς Κωνσταντίνος, *Κοινωνική ανάπτυξη και κράτος: Η συγκρότηση του δημόσιου χώρου στην Ελλάδα*, Εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1983.
- Τσοτσορός Στάθης, *Οικονομικοί και κοινωνικοί μηχανισμοί στον ορεινό χώρο. Γορτυνία (1715-1828)*, Εκδ. Ιστορικό Αρχείο-Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 1986.

Κεντρικό τμήμα της πόλης του Άργους κατά την ύστερη Τουρκοκρατία (Από το βιβλίο Σταματέλος Σπηλ. Αντωνόπουλος βιογραφούμενος υπό του έγγονου αυτού Σταματίου Αναστ. Αντωνοπούλου, Αθήναι 1918).

Γένη μαχαί: 2

σάββατος φοιτητής:	-	-	-	μ:	33:
μυρρίσι σαρρήν:	-	-	-	-	36:
μύρρις σαρρήν:	-	-	-	-	25:
χείρας σαρρήν:	-	-	-	-	36:
δαμάς ανειρή:	-	-	-	-	25:

φοιτητή μαχαί:

μυρρίσι σαρρήν	-	-	-	μ:	22:
μυρρίσι σαρρήν	-	-	-	-	25:
μύρρις σαρρήν	-	-	-	-	25:
μυρρίσι σαρρήν	-	-	-	-	45:
μυρρίσι σαρρήν	-	-	-	-	175:

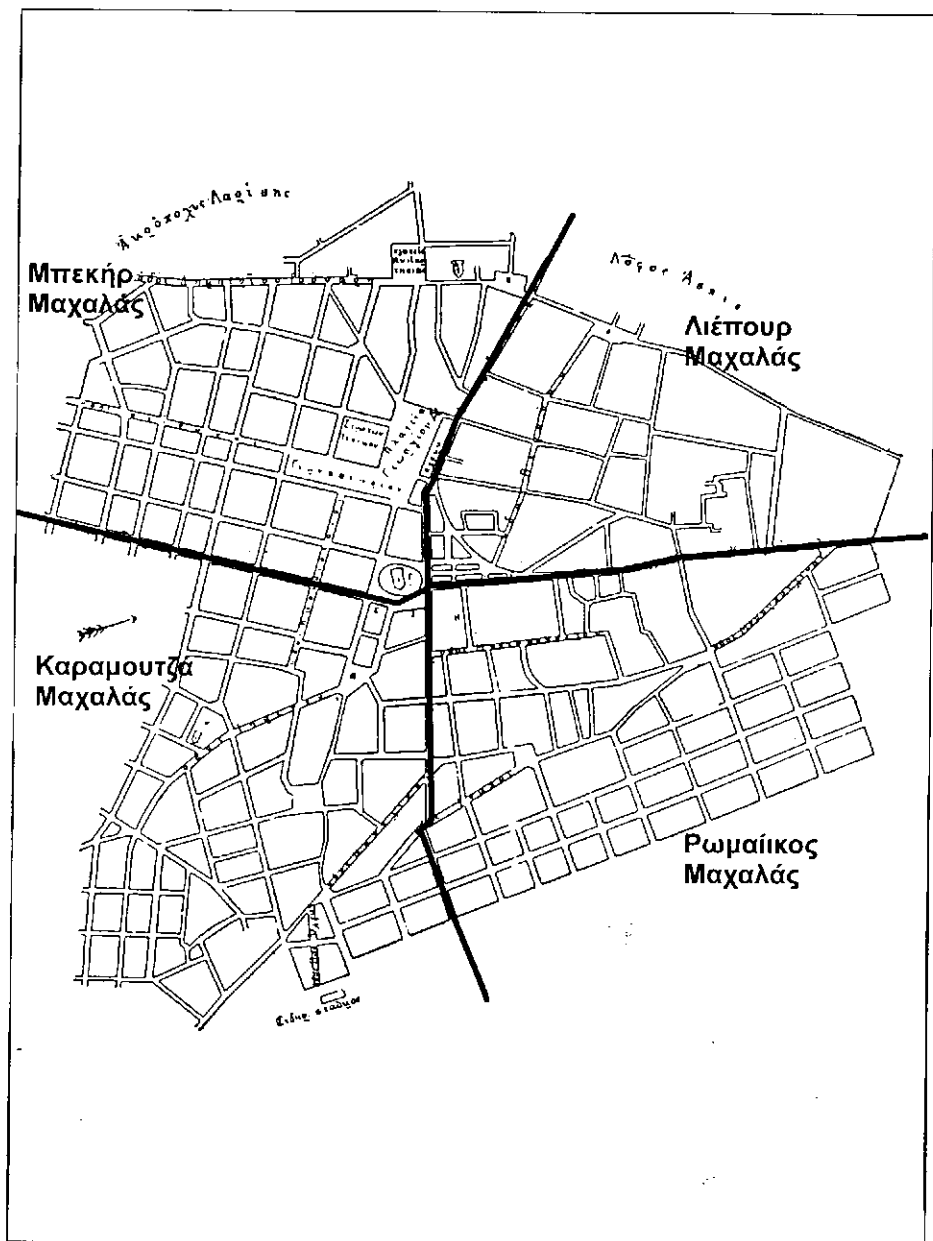
μυρρίσι μαχαί:

μυρρίσι σαρρήν	-	-	-	μ:	12:
μυρρίσι σαρρήν	-	-	-	-	90:
μυρρίσι σαρρήν	-	-	-	-	30:
μυρρίσι σαρρήν	-	-	-	-	30:
μυρρίσι σαρρήν	-	-	-	-	222
					142

μυρρίσι μαχαί:

μυρρίσι σαρρήν	-	-	-	μ:	140
μυρρίσι σαρρήν	-	-	-	-	16
μυρρίσι σαρρήν	-	-	-	-	16
μυρρίσι σαρρήν	-	-	-	-	30
					222

Αποσπάσματα από το φορολογικό κατάστιχο της πόλης του Άργους (1805, Αρχείο Συλλόγου Αργείων «Ο Δαναός»).

Πολεοδομικό σκαρίφημα της πόλης του Άργους και κατανομή της πόλης κατά μαχαλάδες (γειτονιές).